

College 1 Augustinus' exegese van de Romeinen-brief op maandagavond 15-11-2021

Vooraf lezen: Psalm 51 en beginnen met gebed.

Vanavond staat Augustinus' exegese van de Romeinenbrief centraal. Als thema voor de twee colleges die ik vanavond geven wil heb ik gekozen:

Augustinus' uitleg van de Romeinenbrief: een persoonlijke geloofsbekentenis

In het eerste college ga ik in op de vraag wat deze geloofsbekentenis inhoudt en hoe deze heeft doorgewerkt in het leven van Augustinus.

In het tweede college ga ik in op de vraag hoe Augustinus deze bekentenis heeft uitgewerkt in zijn exegese van de Romeinen-brief.

Wat houdt de geloofsbekentenis van Augustinus in?

Een geloofsbekentenis is een persoonlijk getuigenis en, wanneer deze bekentenis wordt vastgelegd, daarmee tegelijk ook een persoonlijk document. In feite geeft ieder die een geloofsbekentenis aflegt hiermee aan waar hij of zij staat. Als het om Augustinus gaat, dan beschikken we in zijn geval over een unieke geloofsbekentenis: Zijn *Confessiones*, zijn belijdenissen. Hierin belijdt Augustinus zijn zonden tegenover God en bekennt hij dat zijn enige hoop gelegen is in het verlossingswerk van Christus. In deze Belijdenissen laat Augustinus ons delen in een groot aantal persoonlijke geloofservaringen. Toch is het zijn bedoeling niet dat we door het delen van deze persoonlijke geloofservaringen zodanig onder de indruk komen dat we Augustinus gaan bewonderen en -nog een stap verder- zelfs aan persoonlijkheidsverheerlijking gaan doen. Als het hierom gaat, is -historisch gezien- juist het tegenovergestelde het geval geweest. De bekentenissen waren juist bedoeld om zichzelf als schuldige aan te wijzen en niet om bewondering te oogsten voor zijn eigen persoon. Dit heeft collega dr. J.A. van den Berg heel mooi laten zien in zijn studie 'Reizen met Augustinus', waarin hij aantoont dat Augustinus juist openhartig was om daarmee zijn schuld te bekennen en God de eer te geven, ook van zijn bekering en latere terugkeer tot Hem. Het is niet een in het geloof beproefde Augustinus die zijn eigen geloofservaringen als bewijs van zijn geloof wil opvoeren. Volgens van den Berg is het een diep invoelende en zich ook terdege schuldig wetende Augustinus die zijn schuld wil bekennen.

Augustinus' diepere intentie is het namelijk altijd, zo blijkt ook uit de rest van zijn werk, om de Persoon van God te verheerlijken en zijn eigen schuld en zonde te belijden. Dat valt niet alleen uit de Belijdenissen af te leiden, dat zien we ook terug in zijn uitleg van de Romeinenbrief. Daarnaast is Augustinus zich ook zeer bewust van zijn eigen nietigheid in vergelijking met de grootheid van God. Augustinus verwijst namelijk in de Belijdenissen regelmatig naar God als Zijn Schepper en als de Bestuurder van het heelal, maar ook als de Bestuurder van zijn leven en als zijn persoonlijke Verlosser. God is voor hem geen abstractie die het resultaat is van een ingewikkeld denkproces, Hij is voor hem heel concreet, al wordt Hij niet gezien. Hij is Degene Die per definitie boven hem staat -de Schepper staat immers boven alles dat Hij geschapen heeft- en Die niet alleen groot is, maar ook zeer te prijzen. God is echter niet alleen een God die we door genade mogen liefhebben, Hij is tegelijk ook ontzagwekkend en zeer te vrezen en ver boven ons als mensen verheven. In het Godsbeeld van Augustinus, Paul van

Geest heeft hier ook op gewezen, is er een bijzonder evenwicht: Hij betoont niet alleen slechts liefde en Hij is ook niet alleen maar een te vrezen Rechter. God is aan Zichzelf verplicht om rechtvaardig te zijn en binnen Zijn rechtvaardigheid manifesteert Hij zich zoals dat van een rechtvaardig God mag worden verwacht. Augustinus laat het Godsbeeld tot op zekere hoogte ook open, uit respect voor God en zich bewust van zijn eigen nietigheid en schuld.

Hoe heeft deze geloofsbekentenis van Augustinus in zijn leven doorgewerkt?

Deze vraag beantwoorden is binnen het bestek van een college-uur per definitie onmogelijk. De doorwerking van deze geloofsbekentenis, waarin het belijden van de eigen schuld niet overgeslagen wordt, is namelijk buitengewoon groot geweest. Ook heeft Augustinus heel veel werk nagelaten, waardoor het antwoord op deze vraag ook alleen daarom heel veelomvattend zou zijn. Toch willen we -hierbij samenvattend en slechts een deel van zijn werk besprekend- wel enkele lijnen schetsen. We gaan hierbij met name in op het belijden van de eigen schuld.

Augustinus was zich ervan bewust dat iedere mens schuldig voor God staat. Geen mens kan zijn eigen zondesschuld ontkennen. Voor Augustinus richtinggevend in dit denkproces was de tekst uit Psalm 51:7. *Zie ik ben in ongerechtigheid geboren, in zonde heeft mijn moeder mij ontvangen.* Deze tekst is overigens in de Vroege Kerk ook door andere belangrijke kerkvaders en denkers steeds aangehaald. Ook Origenes en Ambrosius citeren Psalm 51 zeer regelmatig om aan te tonen dat de mens schuldig voor God staat. Een andere tekst, die door zowel Augustinus, Ambrosius als Origenes in dit verband gebruikt wordt is Job 14:4: *Wie zal een reine geven uit een onreine?* Beide teksten geven voor Augustinus de schuld aan die de mens reeds krachtens geboorte heeft, de zogenaamde erfzonde of oorsprongszonde. De doorwerking hiervan, die betrekking heeft op de hele mensheid en waarvan de Romeinen-brief spreekt in Rom. 5:12, valt daarom niet te ontkennen en Augustinus heeft tijdens zijn hele leven deze schuld bekend. Tot zijn dood heeft dit schuldbesef hem altijd vergezeld. We weten dat Augustinus, toen hij wist dat zijn einde naderde, zijn slaapkamer voorzag van aan de wand opgehangen teksten uit de boetepsalmen. Het boete doen en het schuld belijden behoorden voor Augustinus net zo goed bij zijn geloofsbeleving als de wetenschap dat een gelovige door genade zalig wordt, niet uit de werken van de Wet.

Hoe schuldig staat die mens nu eigenlijk tegenover het aangezicht van God? In de beleving van Augustinus heel schuldig. Maar, deze overtuiging van Augustinus werd in zijn tijd niet door iedereen gedeeld. Pelagius was van mening dat de mens niet per definitie was gepredestineerd tot het kwade. De mens kon volgens hem ook goed doen. In feite poneerde Pelagius zo een veel positievere visie op de mens en kwam hij daardoor ook met Augustinus in conflict, omdat deze wilde vasthouden aan de schuld van de mens. Als het gaat over de doorwerking van de geloofsbekentenis van Augustinus, dan zien we dat hier een jarenlange theologische strijd uit voortkwam, die maar moeilijk te beslissen was. Immers, een al te grote nadruk op de schuld kan ertoe leiden dat de mens passief wordt en niet meer gelooft dat hij ooit van deze schuld kan worden bevrijd. Immers, zijn hele doen en laten wordt dan door deze overtuiging van schuld gedomineerd. Er is dan niet meer het uitzicht op de genade van God die de schuld teniet doet. Een ontkennen van de schuld heeft echter aan de andere kant ook desastreuze gevolgen als het gaat om het ontwikkelen van een Bijbelse visie hierop. De mens zou dan, als we deze ontkenning van de schuld zouden volgen, in staat zijn door goed te leven en rechtvaardig te handelen, rechtvaardig voor God kunnen zijn. Daarmee komt het verlossingswerk van Christus op losse schroeven te staan. Christus is dan hooguit nog een inspirerend voorbeeld dat moet worden nagevolgd. In dit theologische spanningsveld verkeerde Augustinus. Eigenlijk kunnen we wel zeggen, zijn leven lang. In zijn anti-

Pelagiaanse geschriften heeft Augustinus steeds opnieuw gewezen op de schuld van de zonde die geen mens ontkennen kan.

In dit opzicht is het goed om de kring iets wijder te maken. Het is namelijk niet zo dat Augustinus de uitvinder is van de oorsprongszonde van de mens. Of dat hij degene zou zijn geweest die de schuld van de mens zou hebben gepropageerd. In moderne wetenschappelijke literatuur wordt dit wel gesuggereerd, dat Augustinus de architect zou zijn van de schuld. Dankzij hem zouden we in het Westen een zondebesef hebben ontwikkeld, zo is de gedachte, dat erger is dan in de Bijbel aan ons wordt voorgehouden. Deze visie is evenwel onhoudbaar. Vanuit de Romeinen-brief komt dit zondebesef namelijk ook heel sterk naar voren. Ook is het niet zo dat Augustinus de eerste zou zijn geweest die deze oorsprongszonde bij name zou hebben genoemd. Of de eerste zou zijn geweest die de zondeschuld zou hebben benoemd. Tijdens het in dit voorjaar gehouden Ambrosius-congres heeft prof. A. Dupont laten zien dat ook Ambrosius al heel duidelijk en consequent de Nieuwtestamentische visie van Paulus op de menselijke schuld doortrok naar zijn eigen exegese van de Bijbel. Ambrosius erkende namelijk de *fragilitas humana*, de menselijke fragiliteit, die zichtbaar werd en wordt in het feit dat de mens zondigt. De mens houdt zijn eigen verantwoordelijkheid, hij is niet gedetermineerd om te zondigen, God roept hem op om juist niet te zondigen, maar in de praktijk struikelt de mens talloze malen en zondigt hij, terwijl hij dat eigenlijk niet wil. De Paulinische lijn van niet te willen zondigen en dat toch desondanks te doen is bij Augustinus misschien wel iets sterker aangezet dan bij Ambrosius, maar ook deze ervaart dit spanningsveld en benoemt het ook. Beide kerkvaders zijn ervan overtuigd dat een mens het er nooit zonder schuld afbrengt. Een mens is door zijn afkomst schuldig voor God. De eerste en de tweede Adam zijn zowel voor Ambrosius als voor Augustinus geen theoretische modellen. De schuld die de eerste Adam op zich laadde wordt daarentegen serieus genomen door hen beiden.

Augustinus heeft hier ook zijn leven lang aan vastgehouden, hij heeft nooit willen pleiten voor het idee dat de mens een blanco blad, een *tabula rasa* zou zijn, dat ook blanco zou kunnen blijven en geen last zou hebben van besmetting of bezoedeling door de zonde. Zoals gezegd heeft Augustinus hierin veel tegenstand ervaren, met name vanuit de Pelagiaanse hoek. In zijn vele geschriften tegen de Pelagianen doet Augustinus, als het om de schuldvraag gaat, ook een beroep op Ambrosius, als een autoriteit, een *doctor ecclesiae*, die deze schuldvraag ook ondersteunde en bevestigend beantwoordde. Dit beroep is opmerkelijk. Immers, Ambrosius had -zo bleek niet alleen uit de lezing van prof. A. Dupont, maar ook uit de lezing van prof. M. Lamberigts- toch een andere visie op de oorsprongszonde dan Augustinus. Ambrosius stond hier om zo te zeggen positiever in. Augustinus doet desalniettemin meer dan 400 keer in zijn werk een beroep op Ambrosius en heel vaak ook op het punt van de schuld van de mens, die de mens door de erf- of oorsprongszonde op zich geladen heeft.

Als het gaat om de doorwerking van deze schuldgedachte bij Augustinus, dan is er ook een geweldig perspectief bij deze kerkvader te constateren. Namelijk dit perspectief dat God door genade deze schuld bij de mens wil wegnemen door de verlossing die Zijn Zoon teweeg gebracht heeft. Dat is de andere kant van Augustinus' schuldbekentenis. Hij heeft deze schuld in zijn Belijdenissen uitgesproken, maar de Belijdenissen zijn tegelijk een geschrift dat hier niet bij blijft stilstaan. Augustinus neemt ons mee naar een geestelijk hoogtepunt in zijn leven, zijn doop door de kerkvader Ambrosius van Milaan. In deze doop werd zijn schuld uitgedelgd en zag hij het geweldige perspectief dat het afwassen van de zondeschuld in zijn eigen leven fysiek in vervulling gaan. Hij schrijft hierover het volgende en dit typeert de kerkvader misschien nog wel het allermeest: 'Ik kon mij in die dagen niet verzadigen aan de wonderlijke

liefelijkheid, gelegen in de overdenking van de diepte van Uw raadsbesluit tot redding van de mensheid.’¹

Augustinus heeft naar aanleiding van zijn eigen doop nog verder doorgedacht over het wegnemen van de schuld door de doop. We weten dat Augustinus zich wilde laten dopen als kind, toen hij als kind ziek werd en er niet goed aan toe was. We weten dat moeder Monica dit niet goed vond omdat hij alweer beter werd. Als volwassene werd hij opnieuw ziek na de overtocht uit Noord-Africa, maar dacht toen niet meer na over de doop. Deze was eenvoudig gesproken ‘uit beeld geraakt’. Dit was iets dat later leidde tot grote schaamte bij de kerkvader. Hij kwam zichzelf tegen en schrok van zichzelf. Maar hij realiseerde zich ook dat de schuld daarmee niet verdwenen was. Daarom heeft Augustinus zich er bijzonder voor ingezet om ook de kinderdoop te bedienen aan de jonge kinderen. Hij zegt hierover het volgende: *Immers vanaf de leeftijd van een klein kind dat net geboren is tot de leeftijd van een oude gebrekkige man aan toe, mag er niemand van de doop worden afgehouden, net zo min als er niemand is die in de doop niet sterft aan de zonde. Al is er toch nog wel verschil. Want kleine kinderen sterven alleen aan de erfzonde, ouderen sterven ook aan die zonden door niet goed te leven hebben toegevoegd aan wat zij krachtens hun geboorte hebben meegenomen.*²

Het klemmende beroep dat Augustinus doet om kleine kinderen te dopen is gebaseerd op het besef en bewustzijn dat ook kleine kinderen schuldig zijn voor Gods aangezicht op grond van de zonde van de eerste Adam. Augustinus verbindt deze schuld die Adam op zijn nageslacht laadde en die verwoord is in de Romeinenbrief aan de schuld die David verwoord heeft in Psalm 51:7. We sluiten dit eerste college over de doorwerking van de schuld-gedachte bij Augustinus daarom af met een gedeelte uit zijn *Enarrationes in Psalmos* [Citaat uit *Christus volgen* op pagina 147-148].

¹ Aug., *Confess.* IX, vi,14.

² Aug., *Enchiridion* I, 41-43.